

Το εσωτερικό του ναού είναι κατάγραφο με τοιχογραφίες που παρουσιάζουν εκτεταμένες φθορές. Σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή φιλοτεχνήθηκαν από τον ιερέα Γεώργιο Κουλιδά και το γιό του Παναγιώτη κατά το έτος 1754.

Το εικονογραφικό πρόγραμμα περιλαμβάνει:

Την παράσταση "Επί Σοι Χαίρει" στο τεταρτοσφαιρίο της αψίδας του ιερού βήματος, την παράσταση της Θείας Κοινωνίας στην ανώτερη ζώνη του ημικυλινδρικού και τους τέσσερις συλλειτουργούντες ιεράρχες στην κατώτερη ζώνη.

Η ανατολική καμάρα του κυρίως ναού χωρίζεται με ταινίες σε τρία ορθογώνια διάχωρα. Στο κεντρικό, μέσα σε μετάλλιο, εικονίζεται ο Παντοκράτωρ, ενώ τα κενά συμπληρώνουν οι μορφές των Ευαγγελιστών. Στα δύο πλευρικά διάχωρα εικονίζονται ολόσωμες αγελαίες μορφές. Η δυτική καμάρα του κυρίως ναού διαιρείται με ταινίες σε τέσσερις ζώνες στις οποίες αναπτύσσεται ένας εκτενής Χριστολογικός κύκλος. Στους πλευρικούς τοίχους η εικονογραφική διάταξη χωρίζεται σε τρεις ζώνες. Στην κατώτερη εικονίζονται μεμονωμένες μορφές αγίων, στη μεσαία μαρτύρια αγίων και στην ανώτερη σκηνές από τον Ακάθιστο Ύμνο. Στον νότιο τοίχο του κυρίως ναού, πάνω από το άνοιγμα, υπάρχει κτητορική επιγραφή. Στο ανατολικό άκρο του βόρειου τοίχου του κυρίως ναού εικονίζεται η Κοίμηση της Θεοτόκου, στην οποία είναι αφιερωμένος ο ναός. Το κατώτερο τμήμα των τοίχων καταλαμβάνουν γεωμετρικά διακοσμητικά σχέδια. Οι παρειές των σφενδονίων κοσμούνται με μορφές ημίσωμων αγίων.

The interior of the church is decorated with seriously damaged wall-paintings. According to the dedicatory inscription the frescoes were created in the year 1754 by two painters, the priest Georgios Koulidas and his son Panagiotis.

The iconographic program includes numerous scenes:

The central apse is decorated with the depiction of the "Επί Σοι Χαίρει" (In You Rejoices) at the semi-dome, the Communion of the Apostles at the upper part of the semi-cylinder and the four officiating bishops at the lower part.

The east vault of the nave is divided into three rectangular panels. The central panel is decorated with the depiction of the Christ Pantokrator and the empty compartments with the figures of the Evangelists. The side sections are decorated with Angels. The west vault of the nave is divided into three zones, where an elaborate cycle of the Christ's Life is represented. The side walls are also divided into three zones; the lower zone is decorated with Saints, the central zone is decorated with martyrdoms of Saints and the upper zone is decorated with scenes of the Akathist Hymn. A dedicatory inscription is visible on the south wall of the nave. At the east edge of the nave's north wall there is the representation of the Dormition of the Virgin. Geometric motifs are drawn on the lower part of the walls. The faces of the buttress arches are decorated with busts of Saints.

Συντελεστές του έργου:

Διεύθυνση έργου – εποπτεία - συντονισμός:
Δημήτριος Αθανασούλης (Δρ. αρχαιολόγος, Διευθυντής πρώην 25ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων)
Ευαγγελία Μηλίτση - Κεχαγιά (Δρ. αρχαιολόγος, Διευθύντρια Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας)

Ομάδα επίβλεψης:

Γιώργος Τσεκές (αρχαιολόγος, 25η ΕΒΑ)
Αντωνία Παπαθανασίου (συντηρήτρια έργων τέχνης και αρχαιοτήτων, 25η ΕΒΑ)
Ηλιόπουλος Κωνσταντίνος (πολιτικός μηχανικός, ΕΦ.Α. Μεσσηνίας)
Μιχάλης Κάππας (Δρ. αρχαιολόγος, προϊστάμενος τμήματος Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών μνημείων ΕΦ.Α. Μεσσηνίας)
Γεωργακή Αγγελική (αρχιτέκτων μηχανικός)

Προσωπικό έργου:

Αρχαιολόγος:

Μαρία Παπακωνσταντίνου

Συντηρητές έργων τέχνης και αρχαιοτήτων:

Γεωργιπούλου Δήμητρα, Σαρρή Μυρτώ, Στράτου

Μαριάντα

Εργατοτεχνικό προσωπικό:

Γρηγόρης Αλέκος, Ηλιόπουλος Χρήστος, Λιάπης Κών/νος, Μπόττη Κών/να, Σταματοπούλος Κών/νος

Υπόλογοι:

Ιωάννα Ιατράκη (ΔΕ Διοικητικός, 25η ΕΒΑ)

Κωνσταντίνα Γερολύμου (Δρ. Αρχαιολόγος, ΕΦ.Α. Μεσσηνίας)

Διοικητική – Διαχειριστική Υποστήριξη:

Αγγελική Γεωργακοπούλου (ΕΦ.Α. Μεσσηνίας)

Μαρία Σοφού (25η ΕΒΑ - ΕΦ.Α. Κορινθίας)

Κείμενο - επιμέλεια φυλλαδίου:

Μιχάλης Κάππας (Δρ. αρχαιολόγος)

Γεωργακή Αγγελική (αρχιτέκτων μηχανικός)

Βασιλική Μαυροειδή (αρχιτέκτων μηχανικός)

Φωτογραφίες – Σχέδια:

Αρχείο 25ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

Αρχείο Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας

Σχεδιασμός – Επιμέλεια εντύπου:

TYPOPRINT graphic arts studio

Project Contributors:

Project Management – supervision – co-ordination:

Demetrios Athanasoulis (Dr. Archaeologist, Director of the former 25th Ephorate of Byzantine Antiquities)
Evangelia Militsi-Kechagia (Dr. Archaeologist, Director of the Ephorate of Antiquities of Messenia)

Supervision Team:

George Tsekas (Archaeologist, 25th Ephorate of Byzantine Antiquities)

Antonia Papathanasiou (Conservator of Antiquities and Works of Art)

Konstantinos Iliopoulos (Civil Engineer, Ephorate of Antiquities of Messenia)

Michalis Kappas (Dr. Archaeologist, Director of the Department of Byzantine and Post-Byzantine Monuments, Ephorate of Antiquities of Messenia)

Aggeliki Georgaki (Architect Engineer)

Personnel:

Archaeologist:

Maria Papakonstantinou

Conservators of Antiquities and Works of Art:

Dimitra Georgopoulou, Myrto Sari, Marianda Stratou

Craftsmen:

Alexandros Grigoris, Christos Iliopoulos, Konstantinos Liapis,

Konstantina Bati, Konstantinos Stamatopoulos

Account Managers:

Ioanna Iatraki (Administration Officer, 25th Ephorate of Byzantine Antiquities)

Konstantina Gerolymou (Dr. Archaeologist, Ephorate of Antiquities of Messenia)

Administration - Managment:

Aggeliki Georgakopoulou (Ephorate of Antiquities of Messenia), Maria Sofou (25th Ephorate of Byzantine Antiquities - Ephorate of Antiquities of Corinth)

BrochureText and Editing:

Michalis Kappas (Dr. Archaeologist)

Aggeliki Georgaki (Architect Engineer)

Vasiliki Mavroeiidi (Architect Engineer)

Photographs – Drawings:

Archive of the 25th Ephorate of Byzantine Antiquities

Archive of the Ephorate of Antiquities of Messenia

Leaflet's design and production:

TYPOPRINT graphic arts studio

Ι.Ν. Παναγίας στο Αρκουδόρεμα Αρκαδίας

εργασίες αποκατάστασης και συντήρησης τοιχογραφιών

The church of the Virgin at Arkoudorema in Arcadia

restoration and consolidation project

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
25η ΕΦΟΡΕΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

HELLENIC MINISTRY OF CULTURE AND SPORTS
25th EPHORATE OF BYZANTINE ANTIQUITIES
EPHORATE OF ANTIQUITIES OF MESSENIA

Ο ιερός ναός Παναγίας Αρκουδορέματος, αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου, βρίσκεται εντός του εντυπωσιακού ελατοδάσους του Μαινάλου, σε υψόμετρο 1.200μ., περίπου τέσσερα χιλιόμετρα ΒΔ από το Χρυσοβίτσι.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας υπήρχε εκεί ένα ακμαίο κεφαλοχώρι, ορμητήριο του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Μετά την απελευθέρωση το χωριό εγκαταλείφθηκε και ερημώθηκε, ενώ σήμερα το μόνο κτίσμα του που σώζεται είναι ο ναός της Παναγίας.

Πρόκειται για μικρών διαστάσεων, μονόχωρο κεραμοσκεπαστό ναό, στα ανατολικά του οποίου προεξέχει ελαφρώς η αψίδα του ιερού βήματος. Ο διαχωρισμός του ιερού βήματος από τον κυρίως ναό πραγματοποιείται με ξύλινο τέμπλο, το οποίο αντικατέστησε το αρχικό κτιστό τέμπλο. Το μνημείο καλύπτεται με ημικυλινδρική καμάρα, στηριζόμενη στις περιμετρικές τοιχοποιίες και σε δύο ενισχυτικά τόξα. Ο ναός είναι κτισμένος από αργολιθοδομή και συνδετικό ασβεστοκονίαμα, ενώ στις γωνίες του και στα περιθωρώματα γίνεται χρήση μερικών λαξευμένων λίθων. Τρεις αντηρίδες αναπτύσσονται εξωτερικά του βόρειου τοίχου και μία στη νοτιοδυτική γωνία.

Η προσπέλαση στο μνημείο γίνεται από μία θύρα στον άξονα της δυτικής πλευράς.

The church of Panagia at Arkoudorema is dedicated to the Dormition of the Virgin and is situated in a ravine of mountain Mainalo, amidst fir trees, at an altitude of 1.200m.; it lies at a distance of 4km. from the Chrysovitsi village. During the Ottoman Period a large village used to prosper in the same location, the springboard of Theodoros Kolokotronis. After the Greek Revolution and the liberation from the Turks, the village was abandoned and its only preserved building in nowadays is the church of the Virgin.

It is a small single-nave vaulted building with a slightly protruding apse at the east. The sanctuary is separated from the nave through a wooden tempron screen, which replaced the original built-tempron. The semi-cylindrical vault is supported by the walls of the building as well as by two buttressing arches. The church is built of rubble masonry and mortar; semi-dressed stones are used for the construction of the corners and the door frames. Three buttresses are constructed outside the north wall and one more at the south-west corner.

A door piercing the centre of the west wall gives access to the monument.

Το μνημείο πριν από την έναρξη των αναστηλωτικών εργασιών αντιμετώπιζε σοβαρά δομοστατικά και αισθητικά προβλήματα.

Η βλάβη στη θέση του κλειδιού του δυτικού ενισχυτικού τόξου, οι μεγάλες ρωγμές στο θόλο καθώς και στις γωνίες του μνημείου, είχαν αποδιοργανώσει τη συνοχή της τοιχοποιίας του. Μεταγενέστερες επεμβάσεις είχαν αλλοιώσει αισθητικά το μνημείο.

Before restoration, the monument suffered severe structural and aesthetic problems.

The key of the west buttress arch was damaged, the dome was cracked and so were the corners of the monument; as a result, the condition of the entire masonry was bad, while the appearance of the monument was aesthetically spoiled by modern interventions.

Το έργο με τίτλο «Στερέωση – αποκατάσταση και συντήρηση τοιχογραφιών Ιερού Ναού Παναγίας στο Αρκουδορέμα, Δ. Τρίπολης, ΠΕ Αρκαδίας» εντάχθηκε από την 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων στον άξονα προτεραιότητας «08 – Αειφόρος Ανάπτυξη και Ποιότητα Ζωής Πελοποννήσου» του Ε.Π. Δυτικής Ελλάδας – Πελοποννήσου - Ιονίων Νήσων 2007-2013» με προϋπολογισμό 330.000,00 € και υλοποιήθηκε με αυτεπιστασία. Από τον Νοέμβριο του 2014 και έως το πέρας του έργου τον Δεκέμβριο του 2015, οι εργασίες πραγματοποιήθηκαν από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας.

Στο πλαίσιο του έργου υλοποιήθηκαν οι εξής εργασίες:

- Καθαίρεση των επιχρισμάτων που κάλυπταν τις εξωτερικές όψεις του ναού.
- Εφαρμογή αρμολογημάτων στην τοιχοποιία
- Στερέωση των τοίχων και της θολοδομίας.
- Τοποθέτηση ελκυστήρων από ανοξείδωτο χάλυβα.
- Πλήρης ανακατασκευή της στέγης.
- Αποκάλυψη και αποκατάσταση παλαιού λίθινου δαπέδου.
- Κατασκευή νέων ξύλινων κουφωμάτων.
- Εκτέλεση μικρής κλίμακας εργασιών στον περιβάλλοντα χώρο για την καλύτερη ανάδειξη του μνημείου.
- Προσεκτικός καθαρισμός, στερέωση και συντήρηση των τοιχογραφιών.

The project "Consolidation – restoration and conservation of the wall-paintings of the Church of the Virgin in Arkoudorema in Tripolis (Arcadia, Peloponnese)" was introduced by the 25th Ephorate of Byzantine Antiquities into the priority axis "08 - Sustainable Development and Quality of Life – Peloponnese" of the Regional Operational Programme "Western Greece, Peloponnese and Ionian Islands 2007-2013"; the budget was 330,000.00 €; it was carried out through direct-labour. Since November 2014 until December 2015, when the project was completed, it was carried out under the supervision of the Ephorate of Antiquities of Messenia.

The project included:

- Removal of the plaster that covered the facades of the church
- Joint-filling and grouting
- Consolidation of the walls and the vaults
- Installation of stainless steel beams
- Reconstruction of the roof
- Exposure and restoration of the old stone floor
- Construction of new wooden frames
- Landscaping
- Careful cleaning, consolidation and conservation of the wall-paintings